

UZAYDA DEVLETLERİN ÇALIŞMALARINI YÖNETECEK İLKELERE İLİŞKİN ANDLAŞMA

Seha L. MERAY

I. Öncesi :

Uzayda teknik ve bilimsel başarılar yanında, devletlerin çalışmalarını hukuk açısından düzenleme bakımından önemli bir gelişme, 19 Aralık 1966 da Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca oybirliği ile kabul edilen «Ay ve Öteki Gök Cisimleri Dahil, Uzayın Araştırılması ve Kullanımında Devletlerin Çalışmalarını Yönetecek İlkelerle İlişkin Andlaşma» ile gerçekleştirilmiştir.¹ Bu andlaşma ile, Uzayın genel rejimi belirtildiği gibi, devletlerin Uzayda yapacakları çalışmaların genel çerçevesi, bu çalışmalarla ilgili konularda temel ilkeler de kabul edilmiştir.

Çok yakın tarihlere gelinceye kadar, devletler hukukunun bir takım genel ilkeleri dışında, Uzaya ve Uzaydaki çalışmalara uygulanabilecek hukuk kuralları yok denilebilecek ölçüde idi. Var sayılan kuralların Uzaya ne ölçüde uygulanabileceği de tartışılmaktaydı. Teknoloji ile Hukuk arasındaki bu boşluğun tehlikeleri pek çok yazar ve devlet temsilcisiince belirtiliyordu. Örneğin, İran temsilcisi Birleşmiş Milletlerde şöyle demişti :

Teknoloji, Uzay çağında olduğu kadar hiçbir zaman Hukuk'u bu kadar gerilerde bırakmamıştır. Bugün teknolojideki ilerlemelerle Hukuk'un gelişmesi arasında insanı dehşete düşüren bir uçurum vardır. Bu uçurum bu kadar geniş kaldığı sürece, Uzayın, söylenegeldiği gibi insanlığın yararına kullanılacağı hakkında gerçek bir teminat da yoktur.²

---

1. Metin için bkz.: International Co-operation in the Peaceful Uses of Outer Space: Report of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space, Report of the First Committee, 17 December 1966, A/6621, sah. 11-18.

2. İran temsilcisi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Birinci Komisyon'daki konuşması, 7 Aralık 1962, A/C.1/PV.1295, sah. 17.

Gerçekten, ilk *Sputnik*'in yörüngelendirildiği 4 Ekim 1957 den ancak on yıl kadar sonra devletler, yürürlüğe girdiği zaman hukuk yönünden bağlayıcı olacak, bir uluslararası andlaşma üzerinde görüş birliğine varmış bulunmaktadırlar. Bu andlaşmaya gelinceye kadar, teknolojik alanda, Dünya çevresinde bir yapma uydu yörüngelemele başlayarak, Ay'a Uzay aracı indirme, Uzayda ayrı araçlarla buluşma, Uzay adamlarının araçtan çıkararak Uzayda «yürümeleri» gibi başarılar sağlanırken, hukuk alanında devletlerin yapabildikleri, Birleşmiş Milletler çerçevesinde Uzayın Barışçı Amaçlarla Kullanılması Komitesi'ni kurmak ve bu Komitenin Hukuk İşleri Alt-Komitesinin aracılığı ile birtakım ilkeler hazırlamak ve bu ilkeleri, devletlerce uyma zorunluluğu olmayan³ Genel Kurul kararları biçiminde kabul etmek olmuştur. Şüphesiz bu kararlar, özellikle Genel Kurulun 13 Aralık 1963 de oybirliği ile kabul ettiği 1962 (XVIII) sayılı kararındaki «Uzay Araştırmalarında ve Uzayın Kullanımında Devletlerin Çalışmalarını Yönetecek Hukuk İlkeleri Bildirisi», son Uzay Andlaşmasına varılmasında önemli aşamalar olmuştur.⁴

Birleşmiş Milletlerde Uzayla ilgili andlaşmalar yapılması çalışmalarına 1962 (XVIII) sayılı karardan sonra hız verilmiştir. Özellikle 1966 da, hem Sovyetler Birliği, hem de Amerika Birleşik Devletleri, Uzay çalışmalarının hukuk açısından temel ilkelerini gösteren bir andlaşma yapılması için öneriler ve tasarılar vermişlerdir. Bu tasarılar üzerinde, Uzayın Barışçı Amaçlarla Kullanılması Komitesinin Hukuk İşleri Alt-Komitesinde yapılan görüşmeler, Genel Kurulun XXI inci Dönemine kadar bitirilemeyince, A.B.D. ve Sovyetler Birliği, bu konunun, Genel Kurulun XXI inci Dönem gündemine alınmasını, ayrı ayrı, istemişlerdir.⁵ Konu gündeme alınmış ve tasarılar üzerinde yapılan görüşme ve tartışmalardan sonra, görüşleri bağdaştıran bir andlaşma metni yirmi sekiz devletçe, Genel

3. Bu konuda genel olarak bkz.: Cem Sar, «Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararlarının Hukukî Değeri» *S.B.F.D.*, 1966 cilt XXI sayı 41 sah. 227-275.

4. Birleşmiş Milletlerde Uzay konusuna ilişkin hukuk açısından çalışmalar özeti için bkz.: Meray, *Uzay ve Milletlerarası Hukuk*, Ankara, 1964, sah. 62 - 105. Genel Kurulun 1962 (XVIII) sayılı kararının metni için bkz.: *Ibid.*, sah. 75 - 77. Bu kararın bağlayıcı gücü olup olmadığı konusunda tartışmalar için bkz.: *Ibid.*, 100 - 105; ayrıca bkz.: D. Goedhuis, «Reflections on the Evolution of Space Law», *Nederlands Tijdschrift voor Internationaal Recht*, 1966, sayı 2, özellikle sah. 112 - 122.

5. Amerika Birleşik Devletlerinin Birleşmiş Milletlerdeki temsilcisinin 17 Eylül 1966 tarihli mektubu ve bu mektuba ek andlaşma metni için bkz.: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu belgeleri, A/6392, 19 September 1966. Sovyetler Birliğinin Birleşmiş Milletlerdeki temsilcisinin 4 Ekim 1966 tarihli mektubu ve bu mektuba ek andlaşma tasarısı için bkz.: A/6352, 5 October 1966.

Kurulun Birinci Komisyonuna sunulmuştur.⁶ Bu metin Birinci Komisyonun 16 Aralık 1966 oturumunda oybirliği ile kabul edilmiştir.⁷ Genel Kurul da, 19 Aralık 1966 da Uzay Andlaşması metnini kabul etmiştir.

II. Uzay Andlaşmasına Toplu Bakış :

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 1966 daki XXI nci Döneminde kabul edilen «Ay ve Öteki Gök Cisimleri Dahil, Uzayın Araştırılması ve Kullanımında Devletlerin Çalışmalarını Yönetecek İlkelerle İlişkin Andlaşma», bir Önsöz ve 17 maddeden oluşmaktadır. Önsözde, Andlaşmanın amacı, ve şimdiye kadar bu alanda alınmış kararlar özetlenmektedir. Andlaşmanın maddelerinde başlıca şu konular ele alınmaktadır: Uzayın ve gök cisimlerinin genel rejimi (madde 1, 2, 3); Uzayın çekirdek güçlü silâhlardan arınması (madde 4); Kurtarma ve yardım (madde 5); Denetim ve sorum (madde 6, 7, 8); Uzayda zararlı çalışmaların önlenmesi (madde 9); Uzay çalışmalarında açıklık (madde 10, 11, 12); Ortaklaşa çalışmalar (madde 13); Yürürlük maddeleri (madde 14, 15, 16, 17).

Uzay Andlaşmasında ele alınmamış konular da vardır. Bunlardan birisi, Uzay hukuku çalışmalarının başlangıcında çok önemli, bütün Uzayla ilgili hukuk sorunlarının anahtarı sayılan Uzayın sınırı konusudur.⁸ 1966 Uzay Andlaşmasında bu konuya değinilmemektedir. Ancak, Genel Kurul 1966 Uzay Andlaşmasını kabul ettiği kararında, Uzayın Barışçı Amaçlarla Kullanılması Komitesi'nden, bundan sonraki çalışmaları arasında «Uzayın tanımı» konusunu da almasını istemiştir.⁹ Öte yandan, 1966 Uzay Andlaşmasında değinilmeyen bir başka konu, Uzay araçlarıyla gözetleme (casusluk) konusudur. Bu konu da Birleşmiş Milletlerde çeşitli yönlerden tartışılmış, ve bir bakıma, Uzay konusunda bir andlaşma yapılmasını ge-

6. Bknz.: A/C.1/L.396, 15 December 1966. Tasarıyı sunan devletler şunlardır: Afganistan, Arjantin, Avustralya, Avusturya, Belçika, Brezilya, Bulgaristan, Kanada, Çad, Şili, Çekoslovakya, Dahomey, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Macaristan, İran, Irak, İrlanda, İtalya, Japonya, Ürdün, Lübnan, Meksika, Mongolya, Fas, Nepal, Nijer, Polonya, Romanya, Sierra Leone, Sudan, İsveç, Türkiye, Sovyetler Birliği, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Uruguvay.

7. Bknz.: A/6621, sah. 8.

8. Uzayın sınırı konusundaki çeşitli görüşler ve tartışmalar için bknz.: Meray, *Uzay ve Milletlerarası Hukuk*, Ankara, 1964, sah. 127 - 146.

9. Bknz.: 4/6621, sah. 11.

ciktirmiş bir sorundur.¹⁰ 1966 Uzay Andlaşması bu konuda da herhangi bir şey söylememektedir.

1966 Uzay Andlaşmasının Önsözü, Genel Kurulun 13 Aralık 1963 de kabul ettiği 1962 (XVIII) sayılı kararındaki İlkeler Bildirisi'nin önsözüne benzemektedir. Uzay Andlaşmasının Önsözü şöyledir :

«Bu Andlaşmaya Taraf Devletler,

İnsanın Uzaya girişi sonucunda insanlığa açılan geniş olanaklardan ilham alarak,

Uzayın barışçı amaçlarla araştırılması ve kullanımındaki ilerlemelerin bütün insanlığın ortaklaşa çıkarına olduğunu göz önünde tutarak,

Uzayın araştırılmasının ve kullanımının, ekonomik ya da bilimsel kalkınma durumları ne olursa olsun, bütün halkların yararını gözetecek biçimde yürütülmesi gerektiğine inanarak,

Uzayın barışçı amaçlarla araştırılmasının ve kullanımının bilimsel olduğu kadar hukukî yönlerinde de geniş ölçüde uluslararası işbirliğine katkıda bulunmayı isteyerek,

Böyle bir işbirliğinin Devletler ve halklar arasında karşılıklı anlayışın ve dostça ilişkilerin güçlenmesine yardımcı olacağına inanarak,

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca 13 Aralık 1963 de oybirliğiyle kabul edilmiş bulunan «Uzay Araştırmalarında ve Uzayın Kullanımında Devletlerin Çalışmalarını Yönetecek Hukuk İlkeleri Bildirisi» başlıklı 1962 (XVIII) sayılı Kararı hatırlayarak,

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca 17 Aralık 1963 de oybirliğiyle kabul edilmiş ve Devletleri, çekirdek güçlü (nükleer) silâhlar ya da başka her çeşit kütleli yoketme silâhları taşıyan cisimleri dünya çevresinde yörüngeye oturtmaktan, ya da bu gibi silâhları gök cisimlerine yerleştirmekten kaçınmaya çağırarak 1884 (XVIII) sayılı Kararı hatırlayarak,

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun, barışa karşı her türlü tehdidi, barışın bozulması ya da saldırı eylemini doğrudan ya da dolaylı olarak kışkırtmaya ya da desteklemeye yö-

¹⁰. Uzaydan gözetleme konusunun niteliği ve bu konudaki tartışmalar için bkz.: Meray, *op. cit.*, sah. 201 - 221.

nelmiş propagandayı suç sayan 3 Kasım 1947 gün ve 110 (II) sayılı Kararını göz önünde tutarak, ve belirtilen bu Kararın Uzaya uygulanabilir olduğunu düşünerek,

Ay ve öteki gök cisimleri de dahil, Uzayın araştırılması ve kullanımında Devletlerin çalışmalarını yönetecek ilkelere ilişkin bir Andlaşmanın Birleşmiş Milletler Andlaşmasının amaç ve ilkelerinin gerçekleştirilmesine yardımcı olacağına inanarak, aşağıdaki hususlar üzerinde anlaşmışlardır.»

III. Uzayın ve Gök Cisimlerinin Genel Rejimi :

Uzay hukukunun geliştirilmesinin ilk yıllarında, üzerinde önemle durulan ve çok tartışılan bir konu Uzayın ve gök cisimlerinin (*celestial bodies*) hukuk bakımından devlet egemenliği kurulmasına, başka bir deyimle, devletlerce edinime konu olabilip olamayacağı idi. Bu konuda gerek doktrinde, gerekse Birleşmiş Milletlerdeki tartışmalara, Genel Kurulun önce, 20 Aralık 1961 de kabul ettiği 1721 (XVI) sayılı karar, sonra da, yukarıda sözünü ettiğimiz 13 Aralık 1963 tarihli ve 1962 (XVIII) sayılı karar bir son vermiştir.¹¹

Bu kararlar, Uzayın ve gök cisimlerinin genel rejimine ilişkin olarak devletlerin eğilimini açıkça ortaya koymaktaydılar. Gerçekten, 1721 (XVI) sayılı kararında Genel Kurul, «Uzayın barışçı amaçlarla kullanılmasını geliştirmede bütün insanlığın ortaklaşa çıkarını ve bu alanda uluslararası işbirliğini pekiştirme bakımından geciktirilmez ihtiyacı göz önünde tutarak», «Uzayın araştırılmasının ve kullanımının yalnız insanlığın refahına ve ekonomik ve bilimsel gelişme durumları ne olursa olsun, bütün halkların yararına olması gerektiğine inanarak» şu ilkeleri belirtmekte idi :

«1. Uzaydaki araştırmalarda kendilerine kılavuzluk etmesi için (Genel Kurul) aşağıdaki ilkeleri Devletlerin dikkatına sunar :

(a) Devletler hukuku, Birleşmiş Milletler Andlaşması da dahil, Uzaya ve Uzayın doğal cisimlerine (gök cisimlerine) uygulanır.

(b) Uzay ve gök cisimleri bütün Devletlerin araştırma-

¹¹. Uzayın genel rejimi konusundaki tartışmalar için bkz.: Meray, *op. cit.*, sah. 146 - 170; gök cisimlerinin genel rejimi konusunda tartışmalar için bkz.: *Ibid.*, sah. 170 - 188. Ayrıca, Genel Kurulun 1721 (XVI) sayılı kararının metni için bkz.: *Ibid.*, sah. 70.

larına ve bütün Devletlerce kullanıma Devletler hukuku uyarınca, açıktır; Uzay ve gök cisimleri ulusal edinime konu olamaz.»

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 13 Aralık 1963 tarihli ve 1962 (XVIII) sayılı kararında da, «Uzayda araştırmaların ve Uzayı kullanımların aşağıdaki ilkelerin kılavuzluğunda yapılması gerektiğini» belirtmekteydi :

«1. Uzayın araştırılması ve kullanımı yalnız bütün insanlığın yararına olarak yürütülecektir.

2. Uzay ve gök cisimleri, bütün Devletlerin araştırmasına ve kullanımına, eşitlik esası içinde ve Devletler hukukuna uygun olarak, açıktır.

3. Uzay ve gök cisimleri, egemenlik iddiası, kullanım ve el altına alma (işgal), ya da başka herhangi bir yoldan, ulusal edinime konu olamaz.

4. Uzayın araştırılması ve kullanımında Devletlerin çalışmaları, Birleşmiş Milletler Andlaşması da dahil, Devletler hukuku uyarınca uluslararası barışın süregötürülmesi, uluslararası işbirliği ve anlayışı geliştirme yararına yürütülecektir.»

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun Birinci Komisyonu, 1966'daki XXI inci Döneminde bir Uzay Andlaşması üzerinde çalışırken, sonradan Andlaşmanın Önsözünde de belirtildiği gibi, Uzayın ve gök cisimlerinin genel rejimine ilişkin görüşünü daha önceden bu kararlarında açıklamış bulunuyordu. Bu kararların Genel Kurulda oybirliği ile kabul edilmiş olduğu da düşünülünce, 1966 Uzay Andlaşmasında bu konuların nasıl düzenlenmiş olacağı da kestirilebilirdi. Nitekim, 1966 Uzay Andlaşmasının ilk üç maddesinde bu ilkeler ele alınarak geliştirilmektedir:

«*Madde 1:* Ay ve öteki cisimleri de dahil, Uzayın araştırılması ve kullanımı, ekonomik ve bilimsel kalkınma durumlarına bakılmaksızın, bütün ülkelerin yarar ve çıkarlarına uygun olarak yürütülecektir; Uzay ve gök cisimleri bütün insanlığın çalışma alanı sayılacaktır.

Ay ve öteki gök cisimleri de dahil, Uzay, hiç bir ayırdedici davranış gözetilmeksizin, eşitlik esasına dayanarak ve Devletler hukukuna uygun olarak bütün Devletlerin araştırmasına ve kullanımına açık olacaktır; gök cisimlerinin bütün bölgeleri girişe açıktır.

Ay ve öteki gök cisimleri de dahil, Uzayda bilimsel araştırma özgürlüğü vardır; Devletler bu gibi araştırmalarda uluslararası işbirliğini kolaylaştıracak ve destekleyeceklerdir.»

«*Madde 2:* Ay ve öteki gök cisimleri dahil, Uzay, egemenlik iddiası, kullanım ya da el altına alma (işgal) yoluyla, ya da başka herhangi bir yoldan ulusal edinime konu olamaz.»

«*Madde 3:* Andlaşmaya Taraf Devletlerin, Ay ve öteki gök cisimleri dahil, Uzayın araştırılması ve kullanılmasıyla ilgili çalışmaları, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve uluslararası işbirliği ve anlayışın desteklenmesi amacıyla, Birleşmiş Milletler Andlaşması dahil, Devletler hukukuna uygun olarak yürütülecektir.»

1966 Uzay Andlaşması, böylece, Uzayın ve gök cisimlerinin genel rejimi konusundaki tartışmaları, bunlarla ilgili hukuk kurallarının varlığı ya da yokluğu sorununu, açıklığa kavuşturmuş olmaktadır. Uzay Andlaşması, Devletler hukukunu ve Birleşmiş Milletler Andlaşmasını devletlerin yalnız Dünya üzerindeki ilişkilerine değil, aynı zamanda Uzaydaki ve gök cisimlerindeki ilişkilerine de uygulanır saymaktadır. Uzayın genel rejimi böylece bir «ortaklaşa kullanım» rejimi olmaktadır. Böylece, açık denizlerin rejimi tartışmalarında olduğu gibi, Uzayın rejimi tartışmalarında da *res nullius*, *res communis* gibi kavramlar bir yana bırakılmış olmaktadır. Açık denizler rejimi ile Uzayın rejimi arasındaki benzerliği aşırı ölçülere götürmemek gerekir. Her ikisinde de devletler için kullanım özgürlüğü ve eşitlik esası tanınmakla birlikte, önemli ayrılıklar olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir. Örneğin, açık denizlerdeki sınırsız adalar, devletlerce, belirli kurallar uyarınca edinebilirken, gök cisimlerinin edinilmezliği ilkesi benimsenmiştir. Öte yandan, nasıl açık denizlerin özgürlüğü ilkesi yanında Güney Kutup bölgesi (Antarktika) için özel bir düzenleme kabul edilmişse, Uzayın özgürlüğü ilkesi kabul edilirken, gök cisimleri için, aşağıda göreceğimiz gibi, özel bir düzenleme yoluna gidilmiştir.

IV. Uzayın Çekirdek Güçlü Silâhlardan Arınması :

Genel ve tüm bir silâhsızlandırma gerçekleştirilmesi çabaları içinde, Uzayın ve gök cisimlerinin de çekirdek güçlü (nükleer) silâhlarla kütleli yoketme silâhlarından arınması önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır.¹² Genel ve tüm silâhsızlanma konusu, özel-

¹² Uzayla ilgili silâhsızlanma önerileri ve görüşmeleri için bknz.: Meray, *op. cit.*, sah. 221 - 238.

likle denetleme konusunda Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği arasında görüş ayrılıkları yüzünden bir sonuca bağlanamadığı için, böyle bir silâhsızlanmanın Uzaya ilişkin yönü de askıda kalmıştır.

Silâhsızlanma konusu ile, bu iş için görevlendirilmiş Onsekizler Komitesi uğraşırken, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu da, çekirdek güçlü silâhlarla kütleli yoketme silâhlarına ilişkin olarak kararlar almış, ayrıca, çekirdek güçlü deneyleri yasaklayan bir andlaşma kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 17 Aralık 1963 gün ve 1884 (XVIII) sayılı kararı ile, 1721 (XVI) sayılı kararın, Uzayın yalnız insanlığın refahını sağlayacak çalışmalara ayrılmasını öngördüğünü hatırlatarak, ve «silâh yarışının Uzaya da yayılmasını önlemek üzere gerekli adımların atılması» gereğine inanarak, Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği'nin, Uzayda çekirdek güçlü ya da kütleli yoketici herhangi bir silâh yörüngelemeyeceklerini bildiren açıklamalarını memnunlukla karşılamakta, bütün Devletleri, bu çeşit silâhları Uzayda yörüngeye koymamağa, bunları Uzayda ya da gök cisimlerinde bulundurmamağa, bu çeşit davranışlara girişmemeğe çağırmaktadır.¹³ Öte yandan, 5 Ağustos 1963 de, A.B.D., Sovyetler Birliği ve İngiltere arasında Moskova'da, çekirdek güçlü deneyleri yasaklayan andlaşma imzalanmıştır.¹⁴ Moskova andlaşması, bilindiği gibi, yeraltı deneylerini kapsamamakla birlikte, atmosferde, atmosfer ötesinde (Uzay dahil), karasularının ve açık denizin altında çekirdek güçlü silâhların denenmesini yasaklamaktadır.

1966 Uzay Andlaşmasının Önsözünde, 1884 (XVIII) sayılı karara değinildiği gibi, Andlaşmanın 4 üncü maddesinde, çekirdek güçlü silâhlarla kütleli yoketme silâhlarının Uzayda yörüngelenmesi, gök cisimlerine yerleştirilmesi yasaklanmaktadır. Bundan başka, bütün Uzay çalışmaları «barışçı amaçlarla» yapılmak gerektiği için, Uzay ve gök cisimlerinde birtakım askerlik çalışmaları da, Güney Kutup bölgesine ilişkin 1959 Washington andlaşmasına benzer hükümlerle, yasaklanmaktadır. 1966 Uzay Andlaşmasının 4 üncü maddesi şöyledir :

«Madde 4: Andlaşmaya Taraf Devletler, çekirdek güçlü (nükleer) silâhlar, ya da başka herhangi bir çeşit kütleli yoketme silâhları taşıyan cisimleri Dünya çevresinde yörüngeye

13. *Ibid.*, sah. 238.

14. *Ibid.*, sah. 236 - 237.

oturtmamayı, bu gibi silâhları gök cisimlerine yerleştirmemeyi, ya da bu gibi silâhları başka herhangi bir biçimde Uzayda bulundurmamayı yükümlenirler.

Andlaşmaya taraf bütün Devletler, Ay ve öteki gök cisimlerini yalnız barışçı amaçlarla kullanacaklardır. Gök cisimlerinde askerlik üsleri, tesisleri kurulması, tahkimat yapılması, her tip silâhların denenmesi ve askerlik manevraları yapılması yasaktır. Asker personelin bilimsel araştırma ya da başka barışçı amaçlarla kullanılması yasaklanmamıştır. Ay ve öteki gök cisimlerinin barışçı amaçlarla araştırılması için gerekli her türlü araç ve gereçlerin kullanılması da yasaklanmamıştır.»

Görüldüğü gibi, bu maddede «barışçı» (*peaceful*) teriminde doğrudan ve ayrıntılı bir tanımla yapılmamaktadır. Böyle bir tanım, Andlaşmanın başka bir yerinde de yoktur. Birtakım yasak davranışlar dışında, «barışçı» sözcüğünün nasıl yorumlanacağı, eskisi gibi ortada kalmaktadır. Uzayla ilgili tartışmalarda, özellikle A.B.D. ile Sovyetler Birliği arasındaki karşılıklı suçlamalarda «barışçı» sözcüğüne verilen anlam, önemli bir görüş ayrılığı yaratmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri ve ondan yana olan devletler bu terimi, «saldırgan olmayan askerî çalışmaları kapsayacak biçimde yorumlarken, Sovyetler Birliği ve ondan yana olan devletler de, her çeşit askerlik çalışmasını ve eylemini kapsayacak biçimde anlamak eğilimi göstermektedirler.¹⁵ Örneğin, A.B.D. için, uzaydan, silâhsız araç ve gereçlerle gözetleme, barışçı bir davranış sayılmak gerekirken, Sovyetler Birliği için böyle sayılmamak gerekmektedir.

Öte yandan, 1966 Uzay Andlaşması, Uzayda ve gök cisimlerinde çekirdek güçlü silâhları yörüngeye *oturtmama*, ya da *yerleştirmeme* ilkesini koymaktadır. Bu silâhların, kıtalararası balistik roketlerle (ICBM'lerle) Uzaydan geçirilmesinin yasaklanmış olup olmadığı da Andlaşma metninden anlaşılmamaktadır. Bundan başka, yukarıda belirttiğimiz gibi, SAMOS ve MIDAS ya da bunlara benzer gözetleme (casusluk) uydularının durumu, ya da bu gibi davranışların yasak olup olmadığı da Uzay Andlaşmasında ele alınmamıştır. Bütün bunlara karşılık, Birleşmiş Milletlerde bu konularda daha önceki tartışmaları ve kesin görüş ayrılıklarını hatırlayanlar için, 1966 Uzay Andlaşmasında, Güney Kutup bölgesine ilişkin 1959 andlaşmasına

15. Bu konuda bknz.: Meray, *op. cit.*, sah. 189 - 200.

benzer bir hükmün¹⁶ kabul edilmiş olması, günün koşulları ve devletlerin karşılıklı güvensizlikleri göz önünde tutulursa, gene de önemli bir ileri adım sayılabilir.

V. Kurtarma ve Yardım

Uzay çalışmalarında pratik önemi olan bir konu, bir başka ülkeye ya da açık denize düşmüş Uzay araçlarının ve Uzay adamlarının aranıp bulunması, bunlara elden gelen yardımların yapılması, bunların kurtarılması ve fırlatan devlete geri verilmesidir.¹⁷ Uzaya fırlatılan bir Uzay aracı, ya da bunun parçaları, Uzayda iken, yabancı bir ülkeye ya da açık denize düşmüşlerse kimin mülkiyetinde sayılacaktır? Bunlar sahipsiz bir mal mıdır; yoksa fırlatan devletin yetkileri, Uzay araçları ve parçaları nerede bulunursa bulunsun, sürüp gitmekte midir? Uzay çalışmalarının ve Uzay hukukunu geliştirmenin ilk yıllarında bu konular önemle tartışılmakta idi. Genel Kurulun 1962 (XVIII) sayılı kararından sonra, şimdi de 1966 Uzay Andlaşmasıyla bu konularda birtakım temel ilkeler kabul edilmiştir. Bundan başka, devletler, Uzayın Barışçı Amaçlarla Kullanılması Komitesinde, kurtarma ve yardım konusunda ayrı ve özel bir andlaşma yapma çalışmalarında bulunmaktadırlar. Ge-

¹⁶ Antarktika konusunda 1959 andlaşması için bkz.: Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, cilt I, 2. neşre bası, Ankara, 1960, sah. 421 - 422. 1959 Antarktika andlaşmasının metni için bkz.: *Ibid.*, sah. 422, not 97'deki kaynaklar; ayrıca bkz.: M. M. Whiteman, *Digest of International Law*, cilt II, Washington, 1963, sah. 1232 - 1237.

Antarktika andlaşmasının «barışçı» kullanıma ilişkin 1. inci maddesi ile, çekirdek güçlü (nükleer) kullanım ve deneylere ilişkin 5. inci maddesi şöyledir :

"Article 1 :

1. Antarctica shall be used for peaceful purposes only. There shall be prohibited, *inter alia*, any measures of a military nature, such as the establishment of military bases and fortifications, the carrying out of military manoeuvres, as well as the testing of any type of weapons.

2. The present Treaty shall not prevent the use of military personnel or equipment for scientific research or for any other peaceful purposes.»

"Article 5 :

1. Any nuclear explosion in Antarctica and the disposal thereof radioactive waste material shall be prohibited.

2. In the event of the conclusion of international agreements concerning the use of nuclear energy, including nuclear explosions and the disposal of radioactive waste material, to which all the Contracting Parties whose representatives are entitled to participate in the meetings provided for under Article IX are parties, the rules established under such agreements shall apply in Antarctica.»

¹⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Meray, *Uzay ve Milletlerarası Hukuk*, Ankara, 1964, sah. 245 - 255, 319 - 323.

nel Kurul, 1966 Uzay Andlaşmasını kabul ettiği kararında, Uzayın Barışçı Amaçlarla Kullanılması Komitesinin, kurtarma ve yardım alanında bir andlaşma hazırlama çalışmalarına devam etmesini istemiştir.¹⁸

Genel Kurulun 13 Aralık 1963 de 1962 (XVIII) sayılı kararıyla kabul edilen İlkeler Bildirisi'nin 7 nci maddesinde, fırlatılan Uzay araçlarına ve bunların tamamlayıcı parçalarına ilişkin olarak şöyle denilmekte idi:

«7. Bir cisim Uzaya fırlattığını kendi adına tescil ettiren bir Devlet, bu cisim Uzayda iken onun üzerinde ve bu cisimdeki kişiler üzerinde yetkilerini ve denetimini saklı tutar. Uzaya fırlatılmış cisimler ve bunların tamamlayıcı parçaları üzerinde mülkiyet hakkı, bu cisimlerin ya da parçalarının Uzaya geçişleri ya da Dünya'ya dönüşleri ile değişikliğe uğramaz. Uzay cisimlerini tescil ettiren Devletin sınırları ötesinde bulunacak bu çeşit cisimler ya da bunların parçaları, bu Devlete geri verilecektir; bu Devlet, geri verilmeden önce, cismin kimliğini belirtilici bilgileri de, istek üzerine, sağlayacaktır.»

Öte yandan, kazaya uğramış, ya da zorunlu iniş yapma durumunda kalmış Uzay adamlarına yardım ve bunları kurtarma bakımından da, 1962 (XVIII) sayılı İlkeler Bildirisi'nin 9 uncu maddesinde şöyle denilmekte idi:

«9. Devletler, Uzay adamlarını (astronotları) insanlığın elçileri sayacaklar ve onlara kaza, tehlike, yabancı bir Devlet ülkesine ya da açık denize zorunlu iniş durumunda elden gelen bütün yardımı yapacaklardır. Böyle bir iniş yapan Uzay adamı, Uzay aracını adına tescil ettirmiş olan Devlete, güvenlik içinde ve derhal geri verilecektir.»

1966 Uzay Andlaşmasında da yukardaki esaslara benzer ilkeler kabul edilmiştir. Andlaşmanın 8 inci maddesinde, Uzay cisimleri, bunların parçaları, bu araçlar içindeki insanlar bakımından fırlatan devletin mülkiyet hakkı ve yetkileri şöyle belirtilmektedir :

«*Madde 8:* Uzaya fırlatılan bir cisim kendi adına tescil ettirmiş bulunan bir Devlet, bu cisim ve bu cismin personeli üzerindeki yetkisini ve denetimini, bu cisim Uzayda ya da bir gök cisminde bulunduğu sırada muhafaza eder. Bir gök cismine indirilmiş, ya da bu cismin üzerinde yapılmış bulunanlar da dahil

18. Bknz.: A/6621, sah. 11.

olmak üzere, Uzaya fırlatılan cisimler ve bunların tamamlayıcı parçaları üzerindeki mülkiyet hakkı, bu cisimlerin ve tamamlayıcı parçalarının Uzayda, ya da bir gök cisminde bulunmaları, ya da yeryüzüne geri dönmüş olmalarıyla değişikliğe uğramış sayılmaz. Bu gibi cisimler, adına tescil edilmiş oldukları Devletin sınırları ötesinde bulunurlarsa, bu cisimler ve tamamlayıcı parçaları, bu Devlete geri verilecek, ve bu Devlet, geri verilmeden önce, istek üzerine, söz konusu cisimler ve bunların tamamlayıcı parçalarının kimliğini belirtmek üzere gerekli bilgileri vermekle yükümlü olacaktır.»

Kazaya uğramış, ya da zorunlu iniş yapmış Uzay adamlarına yardım, bunları kurtarma ve geri verme konusunda da, 1966 Uzay Andlaşmasının 5 inci maddesinde, 1962 (XVIII) sayılı İlkeler Bildirisi'nin 9 uncu maddesini andıran şu hüküm bulunmaktadır :

«*Madde 5:* Andlaşmaya Taraf Devletler, Uzay adamlarını (astronotları) insanlığın elçileri sayacaklar ve onlara kaza, zorunluluk ya da Andlaşmaya Taraf bir başka Devletin ülkesine, ya da açık denize zorunlu iniş durumunda, elden gelen her türlü yardımı yapacaklardır. Böyle bir iniş yapan Uzay adamları güvenlik içinde ve geciktirilmeden, Uzay aracını adına tescil ettirmiş olan Devlete geri verilecektir.

Andlaşmaya Taraf Devletlerden birisinin Uzay adamları, Uzayda ve gök cisimlerindeki çalışmaları sırasında, Andlaşmaya Taraf öteki Devletlerin Uzay adamlarına ellerinden gelen bütün yardımı yapacaklardır.

Andlaşmaya Taraf Devletler, Ay ve öteki gök cisimleri de dahil, Uzayda buldukları ve Uzay adamlarının hayatı ve sağlığı için tehlike yaratabilecek her olaydan Andlaşmaya Taraf öteki Devletlere, ya da Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine derhal bilgi vereceklerdir.»

VI. Denetim ve Sorum

Uzay çalışmalarına ilişkin olarak, hukuk yönünden, yazarların ve Devletlerin öncelikle ele alınmasını gerekli gördükleri konulardan birisi de, Uzay araçlarıyla parçalarının, çeşitli nedenlerle, yeryüzünde, havada, açık denizde ve Uzayda verecekleri zarardan doğacak sorum ve zarar - giderim konusudur.¹⁹

¹⁹ Bknz.: Meray, *Uzay ve Milletlerarası Hukuk*. Ankara, 1964, sah. 255 - 280.

Sorum konusu, aslında, karmaşık, güç çözümlenir, Devletlerin kendi çıkarları açısından görüş birliğine varmaları kolay olmayan bir konudur. Uzay araçlarının ve parçalarının verecekleri zararlar- dan bir sorunun söz konusu olmak gerekip gerekmediği gibi temel bir tartışma konusundan başka, böyle bir sorum kabul edildiği za- man da, sorumu saptamakta uygulanacak ilkenin ne olacağı (kusur mu, objektif sorum mu), kurtuluş beyyinesi tanınıp tanınmayacağı, sorumun sınırı (zarar - giderimin tavanı), Uzay araçlarının çarpış- ması durumunda kimin sorumlu ve zarar-giderimle yükümlü olacağı, özellikle ikili ya da ortaklaşa ve uluslararası kurumlarca yapılan fırlatışlarda kimin sorumlu olacağı, dâva yolları gibi konular orta- ya gerçekten güç çözümlenir durumlar çıkarmaktadır. Uzay - devlet- lerinin sayılarının artmakta olması da sorum konusunu hem gecik- tirilmez hem de daha karmaşık yapmaktadır. Bilindiği gibi, öncele- ri yalnız Sovyetler Birliği ve A.B.D. Uzay çalışmalarında bulunur- ken ve yalnız bu iki devlet «Uzay - devleti» sayılırken, sonradan İn- giltere ve Kanada da, yaptıkları Uzay araçlarını (*Ariel ve Alouette* uyduları) Amerikan Uzay alanlarından yararlanarak yörüngeye oturtmuşlardır. Öte yandan Fransa da, 26 Kasım 1965 de, A-1 tek- nolojik uydusunu yörüngeleyerek, bağımsız üçüncü Uzay - devleti olmuştur.²⁰ Bundan başka, Batı Avrupa devletleri, tek başlarına ya- pamadıklarını birlikte yapmak üzere, 29 Mart 1962 de Londra'da imzaladıkları andlaşma ile Avrupa Fırlatım Aracı Geliştirme Teşki- lâtı (ELDO, *European Launcher Development Organisation*) adlı bir teşkilât kurmuşlar ve denemelere girişmişlerdir.²¹ Bu yüzden sorum konusu hem daha yaygın, hem de daha çok yönlü bir nitelik kazanmıştır. Öte yandan, devletlerin giriştikleri Uzay çalışmaları yanında, özellikle A.B.D.'nde özel teşebbüs de, Uzay çalışmalarının kimi yönlerine (telekomünikasyon gibi) ilgi göstermiş, yatırım ve denemelere girişmiştir.²²

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 13 Aralık 1963 gün ve 1962 (XVIII) sayılı İlkeler Bildirisi'nde sorum konusunun çözümlenme- sine ilişkin ilkeleri de açıklamıştır. Bu Bildiri'nin 5 inci ve 8 inci maddeleri şöyledir :

«5. İster Devlet kurumlarınca, ister resmî olmayan kuru- luşlarca yürütülsün, Devletler, Uzaydaki ulusal çalışmalarından

²⁰. International Co-operation in the Peaceful Uses of Outer Space, Report of the Com- mittee on the peaceful Uses of Outer Space, 22 September, A/6431, Annex I, sah. 1.

²¹. Bknz.: Meray, *Uzay ve Milletlerarası Hukuk*, Ankara, 1964, sah. 317 - 318.

²². *Ibid.*, sah. 288 - 291.

ve ulusal çalışmalarının bu Bildiri'de kabul edilen ilkelere uygun olarak yürütülmesinden sorumludurlar. Resmî olmayan kuruluşların çalışmaları için, ilgili Devletin izni ve sürekli denetimi gereklidir. Uzaydaki çalışmalar uluslararası bir kurumca yürütüldüğü zaman, bu Bildiri'de kabul edilen ilkelere uyma sorumluluğu hem uluslararası kurumca, hem de bu kuruma katılan Devletlerce yüklenilecektir.»

«8. Uzaya bir cisim fırlatan ya da fırlatılmasını sağlayan bir Devlete ülkesini ya da tesislerini böyle bir fırlatıs için vermiş olan bir Devlet, bu çeşit cisimlerin ya da bunların parçalarının, yeryüzünde, havada ya da Uzayda yabancı bir Devlete ya da yabancı bir Devletin yetkisi altındaki kişilere vereceği zararlardan uluslararası alanda sorumludur.»

Görüldüğü gibi, 1962 (XVIII) sayılı Bildiri, Uzay araçlarının ve bunların parçalarının, yeryüzünde, havada ve Uzayda verecekleri zararlardan fırlatan devleti sorumlu tutmakta, ikili çalışmalarla ortaklaşa sorumlu ilkesini benimsemekte, özel kişilerin yapacakları çalışmalardan doğacak zarar için, onların bağlı oldukları devleti sorumlu saymakta, uluslararası kurumlarca yapılan Uzay çalışmalarından doğacak zararlarda ise hem ilgili kurumu, hem de bu kurumun üyesi olan devletleri sorumlu kabul etmektedir. Genel Kurulun 1962 (XVIII) sayılı Bildiri'si bağlayıcı nitelikte olmadığı gibi, sorumlu konusunun çeşitli yönlerine de çözüm bulmak üzere devletler bu konuda, kurtarma ve yardım konusunda olduğu gibi, ayrı ve özel bir anlaşma yapmayı uygun bulmuşlar, Birleşmiş Milletlere bu konuyla ilgili çeşitli tasarılar sunmuşlardır. Bu çalışmalar henüz sonuçlanmamıştır.²³ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1966 Uzay Andlaşmasını kabul ettiği kararında, Uzay araçları ile bunların parçalarının yaratacağı zararlardan doğacak sorumlu konusunda bir anlaşma hazırlama çalışmalarına devam etmesini Uzayın Barışçı Amaçlarla Kullanılması Komitesinden istemiştir.²⁴

1966 Uzay Andlaşması da, 6 ncı ve 7 nci maddelerinde, denetim yükümünü ve uluslararası sorumlu konusunu 1962 (XVIII) sayılı Bildiri'deki esaslara benzer biçimde ele almakta ve düzenlemektedir :

«Madde 6: Andlaşmaya Taraf Devletler, Ay ve öteki gök cisimleri de dahil, Uzayda gerek Devlet kurumları, gerekise Hü-

²³ Ibid., sah. 324 - 328.

²⁴ Bknz.: A/6621, sah. 11.

kümetler - dışı kurumlarca yürütülen ulusal çalışmalarda ve ulusal çalışmaların bu Andlaşmada yeralan esaslar uyarınca yürütülmesinde uluslararası alanda sorumludurlar. Hükümetler - dışı kurumların, Ay ve öteki gök cisimleri dahil, Uzaydaki çalışmaları ilgili Devletin iznine ve sürekli denetimine bağlı olacaktır. Ay ve öteki gök cisimleri dahil, Uzaydaki çalışmaların bir uluslararası kurumca yürütülmesi durumunda, bu Andlaşmaya uyma bakımından doğabilecek sorumluluk, uluslararası kurumla söz konusu kuruma katılmış bulunan bu Andlaşmaya Taraf Devletlerce yüklenilecektir.»

«*Madde 7* : Ay ve öteki gök cisimleri dahil, Uzaya bir cisim fırlatan ya da fırlatılmasını sağlayan Taraf Devletlerden her biri ile, ülkesinden ya da tesislerinden Uzaya bir cisim fırlatılmış olan Taraf Devletlerden her biri, Andlaşmaya Taraf öteki Devletlerin gerçek ya da tüzel kişilerine karşı, söz konusu cismin ya da tamamlayıcı parçalarının yeryüzünde, havada ya da Ay ve öteki cisimleri dahil Uzayda verdikleri zararlar bakımından uluslararası alanda sorumludur.»

VII. Uzayda Zararlı Çalışmaların Önlenmesi

Uzay çalışmaları başı boş, düzensiz, işbirliğinden uzak yürütüldüğü zaman, gerek Uzaydaki başka çalışmalar, gerekse Dünya insanlığının sağlığı bakımından tehlikeli ya da zararlı sonuçlar yaratabilmektedir. Birtakım çalışmalar Uzayın bulaştırılmasına (*contamination*) ya da kirletilmesine (*pollution*) yol açabilmektedir. Örneğin, Dünya'dan çok uzaklarda yapılacak çekirdek güçlü (nükleer) deneylerin pek zarar vermeyeceği, üstelik bilimsel yönden önemli veriler sağlanacağı söylenmesine karşılık, Dünya'ya yakın yerlerde yapıldığı zaman bu deneyler çok tehlikeli radyo - aktif kalıntılar bırakmakta, ya da başka çalışmaları (özellikle telekomünikasyon çalışmalarını) aksatabilmektedir. Uzayın ve gök cisimlerinin Dünya'dan fırlatılan araç ve gereçlerin taşıyacağı mikroplarla bulaştırılması ve kimi gök cisimlerinde bulunabilecek canlı organizmaları yok etmesi, bu alanlarda yapılacak bilimsel araştırmaları ve elde edilecek verileri engelleyebilecektir. Uzaya fırlatılmış, istenilen görevi yaptıktan sonra artık işe yaramaz, harcanmış sayılan uyduların ve Uzay araçlarının başka çalışmalara engel olmaları kadar, bunların yıllarca yayın yaparak telekomünikasyon sorunları yaratması da istenilir bir durum değildir. Hava koşullarını etkilemek, iklim değiştirmek gibi amaçlarla bir devletin girişebileceği deneyler, başka devletler için olumsuz, zararlı ve tehlikeli çok

önemli sonuçlar ve etkiler yaratabilir ve uluslararası büyük anlaşmazlıklara yol açabilir. Uzay araçlarının, parçalarının yörünge durumunu, Uzay çalışmalarının ayrıntılı özelliklerini bilmeksizin, insanlı uydu ya da araç fırlatmak da, serüven sınırlarını aşan bir girişim olabilir.²⁵

Bu gibi zararlı çalışmalarını ve sonuçlarını önlemek üzere, devletler, Uzay Çağının ilk yıllarından başlayarak, birtakım düzenleme ve haberleşme yollarına başvurmuşlar, yarı resmî kurumların (örneğin Bilimsel Birlikler Uluslararası Konseyi, ICSU, *International Council of Scientific Unions*) aracılığı ile, yeterli olmasa bile önemli sonuçlar elde etmişlerdir. Uluslararası bir işbirliği tam anlamıyla kurulamadığı için, devletler ancak, tehlikeli ve zararlı çalışmalarını önlemek üzere, deneye girişmeden önce «danışma» zorunluğu üzerinde anlaşabilmişlerdir.²⁶ Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 13 Aralık 1963 de kabul ettiği 1962 (XVIII) sayılı İlkeler Bildirisi'nde, bu konu, devletlerin tutumlarının elverdiği ölçüde, «danışma» yükümü ve «danışma isteme hakkı» ölçüsünde bir düzenlemeye kavuşturulmuştu. 1962 (XVIII) sayılı İlkeler Bildirisi'nin 6 ncı maddesi şöyledir :

«6. Uzayın araştırılması ve kullanımında, Devletler, işbirliği ve karşılıklı yardım ilkesinin kılavuzluğu altında davranacaklar ve bütün Uzay çalışmalarını öteki Devletlerin benzer çıkarılarını gereği gibi göz önünde tutarak yürüteceklerdir. Bir Devlet, kendisinin ya da vatandaşlarının plânladığı bir Uzay çalışmasının ya da deneyinin Uzayın barışçı amaçlarla araştırılması ve kullanımında, öteki Devletlerin çalışmalarına zarar verici bir karışmada bulunması olasılığı olduğuna inanması için gerekli nedenler görürse, bu gibi bir çalışmaya ya da deneye girişmezden önce, uygun düşen uluslararası danışmalarda bulunacaktır. Bir Devletin plânladığı Uzay çalışmasının ya da deneyinin, Uzayın barışçı amaçlarla araştırılması ve kullanımını çalışmalarına zarar verecek karışmada bulunması olasılığı olduğuna inanmasını gerektirecek nedenler gören bir başka Devlet de, bu çalışma ya da deneyle ilgili danışmalarda bulunulmasını isteyebilir.»

Böylece, 1963 de, Birleşmiş Milletlerce varılan sonuç, ilgili dev-

²⁵ Bknz.: Meray, *Uzay ve Milletlerarası Hukuk*, Ankara, 1964, sah. 304 - 313.

²⁶ Sovyetler Birliği önceleri, tehlikeli ya da zararlı olacak bir Uzay çalışmasına ya da deneyine girişecek Devletin, ilgili öteki devletlerin önceden rızasını alması gerektiğini savunmuştur. Öteki devletler, bunun gerçek bir veto hakkı sayılacağını belirterek bu görüşe katılmamışlardır.

letler arasında önceden anlaşmaya varılması değil, ancak danışmada bulunulması olmuştur. Danışmadan sonra, ilgili devlet deneyde bulunma ya da bulunmama bakımından dilediği yolu seçebilecektir. 1962 (XVIII) sayılı İlkeler Bildirisi'nin 6 ncı maddesinde başka bir açıklama yoktur. Aradan dört yıl geçtikten sonra, 1966 Uzay Andlaşmasında da, bu konuya ilişkin olarak daha ileri, ya da daha kapsayıcı ve kısıtlayıcı bir ilke kabul edilmiş değildir. 1966 Uzay Andlaşmasının 9 uncu maddesi şöyledir :

«*Madde 9: Andlaşmaya Taraf Devletler, Ay ve öteki gök cisimleri de dahil, Uzayın araştırılması ve kullanımında işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma ilkelerine dayanacaklar, ve, Ay ve öteki gök cisimleri dahil, Uzaydaki bütün çalışmalarını, Andlaşmaya Taraf bütün Öteki Devletlerin karşılıklı çıkarlarını gerektirdiği gibi göz önünde tutarak yürüteceklerdir. Andlaşmaya Taraf Devletler, Ay ve öteki gök cisimleri dahil, Uzayla ilgili inceleme ve araştırmalarını, Uzay ve gök cisimlerinin zararlı bir biçimde kirletilmesini ve Dünya - dışı maddelerin sokulması sonucunda yeryüzü ortamında doğabilecek zararlı değişimleri önleyecek biçimde yürütecekler ve, gerektiğinde, bu amaçla uygun tedbirler alacaklardır. Andlaşmaya Taraf bir Devlet, Ay ve öteki gök cisimleri dahil, Uzayın barışçı amaçlarla araştırılması ve kullanımı alanında Andlaşmaya Taraf öteki Devletlerin çalışmalarını zararlı bir biçimde engelleyeceği konusunda inandırıcı nedenler görürse, söz konusu çalışmaya ya da deneye girişmeden önce gerekli uluslararası danışmalarda bulunacaktır. Andlaşmaya Taraf herhangi bir Devlet, Ay ve öteki gök cisimleri dahil, Uzayın barışçı amaçlarla araştırılması ve kullanımı ile ilgili çalışmaların Andlaşmaya Taraf bir başka Devletin, Ay ve öteki gök cisimleri dahil, Uzayda girişmeyi tasarladığı bir çalışma ya da deneyi dolaylı bir yoldan zararlı bir biçimde engelleyeceği konusunda inandırıcı bir neden görmekte ise, söz konusu çalışma ve deney konusunda danışma isteminde bulunabilir.»*

VIII. Uzay Çalışmalarında Açıklık, İşbirliği, Karşılıklı Denetim

Uzay çalışmalarının özellikle ilk yıllarında, Sovyetler Birliği bütün Uzay çalışmalarını büyük bir gizlilik içinde hazırlamakta, dünya kamu oyuna yalnız başarılı çalışmalarının sonuçlarını sunmakta idi. Buna karşılık, A.B.D. Uzay çalışmalarını dünya kamu oyuna çeşitli kütle haberleşme araçları ile duyururken, birtakım gizli fırlatışlar da yapmaktaydı. Uzay devletlerinin, dünyanın siya-

sal koşulları altında, birbirlerine karşı güvensizlik duygularını da gösteren bu gizleme çabalarına, Uzay çalışmalarının gelişmesiyle, az-çok bir düzen verdikleri, bir açıklık getirdikleri de görülmektedir.

Bu açıklığın ve düzenin sağlanması yolunda, önce, Uzay devletlerinin, Uzay deneylerine ilişkin olarak, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine gönüllü olarak bilgi vermeleri görülmüştür. Bundan sonra, Uzay fırlatışlarının Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine yazdırılması (tescili) gelmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 20 Aralık 1961 de 1721 (XVI) sayılı kararında (Bölüm B), Uzay aracı fırlatan devletlerin, deneylerini, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine yazdırmaları, Genel Sekreterin de, her devletin bildirdiği bilgilerin yazılacağı bir sicil kütüğü tutması istenmiştir. Genel Sekreterlik bu iş için ayrı bir daire kurmuş, Uzay devletleri de deneylerini Genel Sekreterliğe bildirme yoluna gitmişlerdir. Uzay aracı fırlatan devletler, uzay aracının adını ya da uluslararası kimlik işaretini, fırlatış tarihini, Ekvatör'e göre eğilim açısını, yörünge tavanını ve tabanını ve aracın görevini Genel Sekretere bildirmektedirler. Şu var ki, ne Sovyetler Birliği ne de A.B.D., fırlatışların askerlik amaçlarıyla yapılıp yapılmadığını bildirmektedir. Yalnız Birleşmiş Milletler kayıtlarına bakmakla yetinilirse, bugüne kadar hiçbir Uzay devletinin askerlik amaçlarıyla tek bir fırlatış yapmamış olduğunu kabul etmek gerekecektir. Oysa, hem A.B.D., hem de Sovyetler Birliği, Birleşmiş Milletler organlarında, birbirlerini, askerî ve gizli amaçlarla Uzay aracı fırlatmakla suçlamaktadır.

1966 Uzay Andlaşmasının 11 inci maddesinde, Uzay deneyleri ve araçlarına ilişkin olarak bilgi verme bakımından, Andlaşmaya Taraf Devletler için birtakım yükümler öngörülmektedir:

«*Madde 11:* Ay ve öteki cisimleri dahil, Uzayda çalışmalarda bulunan Andlaşmaya Taraf Devletler, Uzayın barışçı amaçlarla araştırılması ve kullanımı konusunda uluslararası işbirliğini desteklemek maksadıyla, bu gibi çalışmaların niteliği, yürütülmesi, yapıldıkları yerler ve elde edilen sonuçlar hakkında Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine, kamu oyuna ve uluslararası bilim topluluğuna en geniş ve elverdiği ölçüde bilgiler vermek bakımından anlaşmaya varmışlardır. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Sekreteri, bu bilgileri alır almaz, gecikmeden ve etkili olarak dağıtacak biçimde hazırlıklı olmalıdır.»

1966 Uzay Andlaşması, bilgi edinme, işbirliği ve karşılıklı denetim bakımından, 1962 (XVIII) sayılı İlkeler Bildirisi'nin çok ötesine giden esaslar da öngörmektedir. Bu esaslar, Antarktika'ya ilişkin 1959 Washington andlaşmasına benzerlik göstermektedir. 1966 Uzay Andlaşmasının 10 uncu maddesinde bu bakımdan şöyle denilmektedir:

«*Madde 10:* Andlaşmaya Taraf Devletler, bu Andlaşmanın amaçlarına uygun olarak, Ay ve öteki gök cisimleri dahil, Uzayın araştırılması ve kullanımı konusunda uluslararası işbirliğini desteklemek maksadıyla, bu Devletlerce fırlatılan Uzay cisimlerinin uçuşunu gözlemek için gerekli olanakların sağlanması yolunda Andlaşmaya Taraf öteki Devletlerce yapılacak istemleri eşitlik esasına saygı göstererek inceleyeceklerdir.

Bu gibi gözlem olanaklarının niteliği ve bunlara hangi koşullar altında rıza gösterileceği, ilgili Devletler arasında varılacak bir anlaşmada belirtilecektir.»

Öte yandan, 1966 Uzay Andlaşması, 12 nci maddesinde, Ay ve öteki gök cisimlerinde, karşılıklı olmak şartıyla, bütün istasyonların, tesislerin ve araçların ziyaret edilebileceği esasını da koymaktadır. Böyle bir karşılıklı ziyaret ve gözlemci bulundurma, 1959 Antarktika andlaşmasının 7 nci maddesinde de öngörülmüştür.²⁷ An-

27. Antarktika'ya ilişkin 1959 Washington andlaşmasının 7 nci maddesi şöyledir :

«1. In order to promote the objectives and ensure the observance of the provisions of the present Treaty, each Contracting Party whose representatives are entitled to participate in the meetings referred to in Article IX of the Treaty shall have the right to designate observers to carry out any inspection provided for by the present Article. Observers shall be nationals of the Contracting Party which designate them. The names of observers shall be communicated to every other Contracting Party having the right to designate observers, and like notice shall be given of the termination of their appointment.

«2. Each observer designated in accordance with the provisions of paragraph 1 of this Article shall have complete freedom of access at any time to any or all areas of Antarctica.

«3. All areas of Antarctica, including all stations, installations and equipment within those areas, and all ships and aircrafts at points of discharging or embarking cargoes or personnel in Antarctica, shall be open at all times to inspection by any observers designated in accordance with paragraph 1 of this Article.

«4. Aerial observation may be carried out at any time over any or all areas of Antarctica by any of the Contracting Parties having the right to designate observers.

«5. Each Contracting Party shall, at the time when the present Treaty enters into force for it, inform the other Contracting Parties, and thereafter shall give notice in advance, of.

cak, 1959 Antarktika andlaşmasının 7 nci maddesindeki ayrıntılı düzenlemeye karşılık, 1966 Uzay Andlaşmasının 12 nci maddesi bir hayli yüzeyde bir düzenleme olarak belirmektedir. Güney Kutup bölgesi ile Uzayın ve gök cisimlerinin doğal nitelikleri arasındaki başkalıklar yanında, Güney Kutup bölgesiyle Uzayda ve gök cisimlerinde çalışmaların gelişme ölçüsü arasında da, şimdilik, büyük ayrılıklar olması 1966 Andlaşmasının bu maddesinin daha ayrıntılı kaleme alınmasını önlemiş olabilir. 1966 Uzay Andlaşmasının 12 nci maddesi şöyledir :

«*Madde 12:* Ay ve öteki gök cisimleri üzerinde bulunan bütün istasyonlar, tesisler, gereçler ve Uzay taşıtları, karşılıklı olmak şartıyla, bu Andlaşmaya Taraf öteki Devletlerin temsilcilerine (*representatives*) açık olacaktır. Bu temsilciler, istenilen danışmaların yapılabilmesi ve ziyaret edilecek tesis yerinin güvenliğinin sağlanması ve normal çalışmaların aksatılmasının önlenmesi için alınabilecek bütün tedbirlerin alınabilmesi için, yapmayı tasarladıkları her ziyareti önceden bildireceklerdir.»

IX. Ortaklaşa Çalışmalar

1966 Uzay Andlaşmasının hükümleri, Uzay çalışmaları ister bir devletçe kendi başına yürütülsün, ister başka devletlerle işbirliği halinde, ya da bir uluslararası kurumun içinde yürütülsün, her çeşit Uzay çalışmasına uygulanır kabul edilmektedir. Bu bakımdan Andlaşmanın 13 üncü maddesi şu hükmü koymaktadır :

«*Madde 13:* Bu Andlaşmanın hükümleri, Ay ve öteki gök cisimleri dahil, Uzayın araştırılması ve kullanımında Andlaşmaya Taraf Devletlerce, gerek Andlaşmaya Taraf bir Devletçe tek başına, gerek öteki Devletlerle ortaklaşa (uluslararası hükümetler-arası kurumlar çerçevesindeki çalışmaları da kapsayacak biçimde) yürütülen çalışmalara uygulanır.

Ay ve öteki gök cisimleri dahil, Uzayın araştırılması ve kullanımını amacıyla uluslararası hükümetler-arası kurumların yürüttükleri çalışmalara ilişkin olarak ortaya çıkacak somut sorunlar Andlaşmaya Taraf Devletlerle, ilgili uluslararası ku-

---

(a) all stations in Antarctica occupied by its nationals; and.

(b) any military personnel or equipment intended to be introduced by it into Antarctica subject to conditions prescribed in paragraph 2 of Article I of the present Treaty.»

rum ya da bu kurumun Üyesi bulunan bu Andlaşmaya Taraf bir ya da birçok Devlet arasında çözümlenecektir.»

X. Yürürlük Maddeleri

Andlaşmanın son dört maddesi (madde 14, 15, 16 ve 17) yürürlük hükümlerini kapsamaktadır. Andlaşmanın 14 üncü maddesine göre, Andlaşma bütün devletlerin imzasına açıktır. Andlaşma yürürlüğe girdikten sonra katılma yolu da vardır. Andlaşmanın onaylanması gerekmektedir. Onay belgeleri Saklayıcı Hükümet olarak gösterilen Sovyetler Birliği, A.B.D. ve İngiltere Hükümetlerine sunulacaktır. Andlaşma, Saklayıcı Hükümetler dahil, beş devletin onay belgelerini sunmasıyla yürürlüğe girecektir. Saklayıcı Hükümetler, Andlaşmayı, Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 102 nci maddesi uyarınca, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine tescil ettireceklerdir.

Andlaşmaya Taraf devletlerden her biri, Andlaşmanın 15 inci maddesine göre, değişik önerisi sunabilir. Bu değişiklikler «bunları kabul eden Andlaşmaya Taraf her Devlet bakımından, Andlaşmaya Taraf Devletlerin çoğunluğunca kabul olunmaları üzerine, sonra da, Andlaşmaya Taraf öteki Devletlerden her biri bakımından, kabul edildikleri tarihte yürürlüğe girecektir.»

Andlaşmadan çekilme 16 ncı maddede öngörülmüş ve düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, «Andlaşmaya Taraf her Devlet, Andlaşmanın yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra, Saklayıcı Hükümetlere yazılı bir bildiriye bulunarak Anlaşmadan çekildiğini açıklayabilir. Böyle bir çekilme, bu bildirinin alınması tarihinden bir yıl sonra yürürlüğe girecektir.»

Andlaşmanın 17 nci maddesinde (son madde), «Çince, Fransızca, İngilizce, İspanyolca ve Rusça metinleri aynı ölçüde geçerli sayılacak bu Andlaşma, Saklayıcı Hükümetlerin arşivlerine konulacaktır. Andlaşmanın kurallara uygun biçimde onaylanmış örnekleri, Saklayıcı Hükümetlerce, Andlaşmayı imzalayan ya da ona katılan Devletlerin Hükümetlerine gönderilecektir.» denilmektedir. Andlaşmanın Londra, Moskova ve Washington'da düzenlendiği belirtilmektedir.